

А. Ф. Гуцал, В. А. Гуцал, О. Д. Могилов *

РАНЬОСКІФСЬКИЙ КУРГАН З КРЕМАЦІЄЮ НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

Стаття присвячена публікації матеріалів ранньоскіфського кургану 5 біля сіл Спасівка та Іванківці на Західному Поділлі, дослідженого у 2010 р. Під кам'яним насипом виявлено кремацію в супроводі інвентарю, що належить до келермеського часу.

К л ю ч о в і с л о в а: курган, поховання, кремація, скіфський час, Західноподільська група пам'яток, посуд, прикраси.

Поховальний обряд пам'яток Західноподільської групи скіфського часу на заході Східноєвропейського Лісостепу в деяких своїх рисах продовжує місцеві заупокійні доскіфські традиції. До них, зокрема, належать поховання, здійснені за обрядом кремації, що відомі тут у скіфську добу паралельно з інгумаційними. Одне з таких поховань було виявлено в кургані 5 біля сіл Спасівка та Іванківці Городоцького р-ну Хмельницької обл. Цей регіон середньої течії р. Збруч (лівої притоки Дністра) — один з найбільш насичених пам'ятками скіфського часу у Західноподільській групі. Біля згаданих населених пунктів кургани розміщувалися декількома групами. Найбільша з них (насипи 1—8) локалізувалася на 1,0 км південно-західніше с. Спасівки, на підвищеному плато, що тягнеться з північного заходу на південний схід, паралельно лівому берегу невеличкої р. Шандрова, лівої притоки Збруча. Друга група (кургани 9—14) лежала північно-східніше с. Іванківці, вздовж дороги Чемерівці—Сатанів. Правіше цієї траси височили ранньоскіфські курга-

ни 9 і 10. Лівіше, на вершині Гусикової Гори, яка домінує над всією територією — комплекс 11—14, з похованнями доби бронзи (Гуцал та ін. 2009, с. 91—93; 2010, с. 101—103; 2011, с. 93—94; Могилов, Гуцал, Гуцал 2016, с. 247—267; 2016А, с. 212—230). Курган 5, якому присвячена ця публікація, розміщувався у першій найчисленнішій групі біля с. Спасівка, локалізуючись на її західній периферії.

На момент досліджень влітку 2010 р. курган був повністю розораний і не підвищувався над поверхнею. Комплекс виділявся на фоні чорнозему лише виходом дрібного каміння. Закладений на цьому місці розкоп показав, що воно маркувало собою кам'яний насип кургану, що лежав на рівні давнього горизонту. Цей накид з брил середніх розмірів мав у плані форму овалу, витягнутого з північного заходу на південний схід на 4,6 м, а з північного сходу на південний захід — на 3,6 м (рис. 1; 2). Як виявилось, найбільші камені лежали вздовж периметра, формуючи неправильне коло діаметром 3,67 × 3,5 м. З південно-східного боку до нього прилягало прямокутне кам'яне мощення розмірами 1,77 × 0,84 м, обкладене рядом брил. Ніяких знахідок тут не виявлено. Імовірно, це місце бічного поховання 2, повністю зруйнованого. Щільність залягання каменів насипу різна. Більша його частина знищена. Там, де кладка збереглася, брили лежали в один шар завтовшки 20—25 см. Під час їх розчистки, південніше бокового поховання, виявлено фрагмент горщика з валиком під верхом (1). Північніше та західніше лежали ще декілька черепків від миски, горщика, кубка та ручки черпаків (2—4). Поблизу кам'яного насипу розчищено розвал миски, покладеної догори дном (5).

Після знімання каменів, під центром кургану виявлена прямокутна могильна яма 1 розмірами 2,37 × 2,70 м, зорієнтована довгою віссю за лінією північний захід—південний схід (рис. 3). Вона заглиблена в ґрунт на 0,6 м від рівня давньої поверхні. Зверху на 0,4 м яма заповнена камінням та чорноземом. Нижче ле-

* ГУЦАЛ Анатолій Федорович — доцент Кам'янець-Подільського національного університету, ORCID 0000-0003-1027-0461, gucol.anatolii@kpnu.edu.ua

ГУЦАЛ Віталій Анатолійович — кандидат історичних наук, завідувачий археологічною лабораторією Кам'янець-Подільського національного університету, ORCID 0000-0002-1122-7273, dpoasukam@gmail.com

МОГИЛОВ Олександр Дмитрович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, ORCID 0000-0002-2400-2380, mogilovod@gmail.com

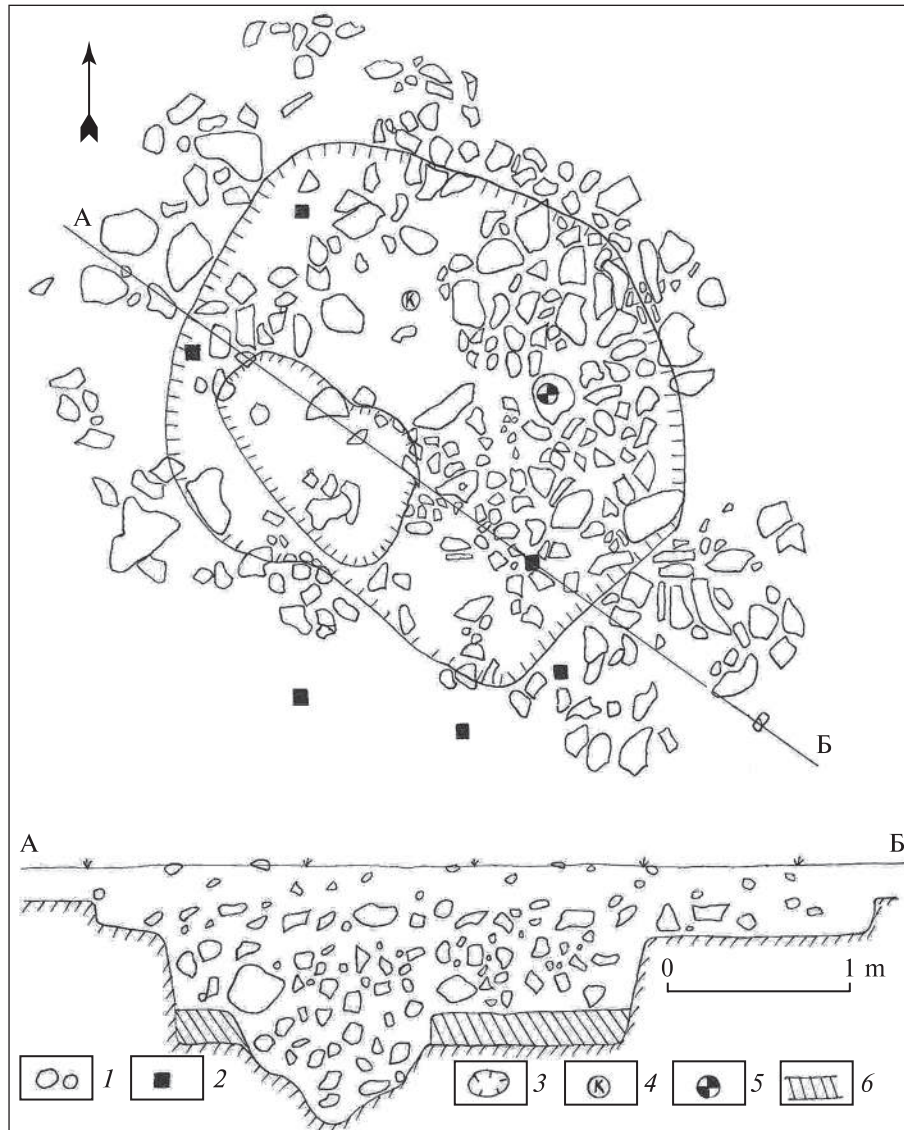

Рис. 1. Спасівка та Іванківці, курган 5, план: 1 — каміння; 2 — кераміка; 3 — межі могили; 4 — кістки; 5 — поховання-кремація; 6 — шар затічного чорнозему

Fig. 1. Spasivka and Ivankivtsi, mound No. 5, plan: 1 — stones; 2 — ceramics; 3 — the boundaries of the grave; 4 — bones; 5 — burial-cremation; 6 — layer of black soil

жав шар затічного ґрунту завтовшки 0,2 м. Він потрапив сюди з атмосферою водою, поки дерев'яне перекриття гробниці ще не завалилося. Після його обвалу, в могилу просіли й камені з насипу.

Курган виявився пограбованим. Яма мародерів прорізала центральну частину насипу та заповнення могили, пробивши й нижній шар намівного ґрунту, та заглибившись в глинистий материк. Цей прокоп у дні могили мав розміри 0,75 × 1,25 м. Заповнення складалося з чорнозему та каменів. Можна припускати, що знахідки з верхньої частини насипу були викинуті грабіжниками із поховання.

Захоронення в центральній могилі було здійснене за обрядом кремації на сторо-

ні. Купка кальцинованих кісток висипана в центрі долівки поховальної камери (рис. 4). Діаметр цього скупчення 0,25 м. Трупоспалення супроводжувалося двома бронзовими грибоподібними сережками (6) та трьома скляними намистинами (7—9). Під стінкою поховальної камери, біля її західного кута, стояв високий черпак (10). Окрім цього, в заповненні могили виявлені окремі кістки без слідів вогню: отже, цілком можливо, що до пограбування тут могло бути ще й інгумація поховання, пізніше зруйноване. Також, в насип кургану потрапили окремі фрагменти трипільської кераміки, принесені сюди, імовірно, з ґрунтом під час спорудження кургану.

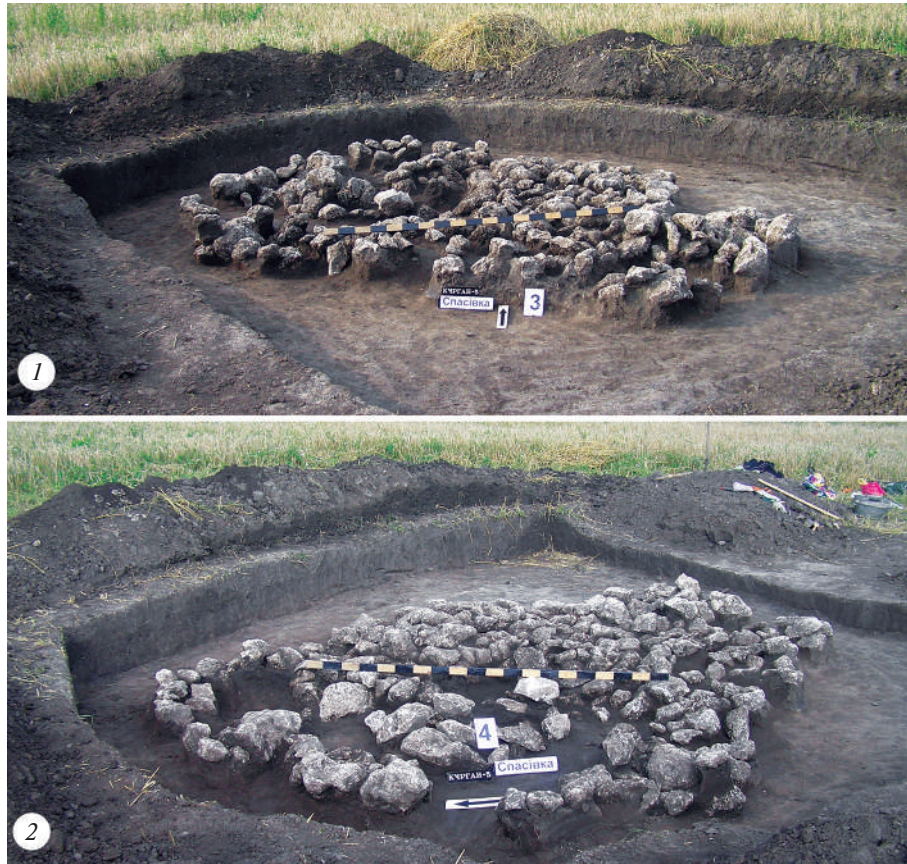

Рис. 2. Кам'яний насип кургану. Вид з півдня (1) та заходу (2)

Fig. 2. Stone mound of the burial. View from the south (1) and west (2)

Знахідки

1. Фрагменти керамічного банкоподібного горщика (рис. 7: 8). Тулуб майже прямий, зі слабким звуженням до дна, та ледь помітним розширенням до верху. Вінець дещо відігнуті назовні, під ними — наліпний валик з пальцевими зачіпками та втисненнями. Колір коричневий. Висота посудини близько 20 см, діаметр вінець 16,3 см, корпусу — 15,5 см, дна — 11,5 см.

2. Фрагмент округлої у перетині ручки глиняного черпака (рис. 7: 6). Діаметр 14—17,5 мм. Колір поверхні сіро-чорний, на зламі — чорний.

3. Уламок овальної у перетині ручки черпака чорного кольору (рис. 7: 7).

4. Фрагменти невеликого керамічного кубка тюльпаноподібної форми (рис. 7: 10). Корпус округлий. Потоншені вінець вигнуті назовні. Поверхня сіра, на зламі — чорна. Висота 11,5 см, діаметр вінець 7,4 см, тулуба — 6,7 см.

5. Миска керамічна (рис. 7: 9). Корпус конусоподібно звужується вниз, до ввігнутого всередину дна. Верх закруглено та загнуто всередину. В тісті домішка жорстви та піску. Поверхня ззовні коричнева, всередині — чор-

на. Діаметр верху 26,5 см, дна — 8,0 см; висота 8,3 см.

6. Дві бронзових грибоподібних сережки погано збереглися. Метал під час контакту розсипався на дрібні частини. Щиток округлий, діаметром до 1,5—1,6 см. Петля вигнута, з товщиною стрижня до 1,5 мм (рис. 5: 1, 2; 7: 2, 3).

7. Намистина з «глухого» білого скла у вигляді конуса з сімома «бороздками» на боках. На її поверхні збереглися сліди фарби зеленувато-синього відтінку. Висота 8,4 мм, діаметр 9,5 мм (рис. 5: 5; 7: 4).

8. Біконічна намистина з жовтувато-зеленого прозорого скла, зі слідами білої патини. Висота 8,0 мм, діаметр 9,5 мм (рис. 5: 3; 7: 5).

9. Намистина з жовтуватого прозорого скла, розбита на дві частини, які не повністю відтворюють шароподібну, ледь видовжену, форму. З боків було дрібне рифлення, яке у вогні оплавалося (рис. 5: 4).

10. Глиняний черпак (рис. 6; 7: 1). Чашечка за формою відтворює корчагу з характерними виступами-упорами. Висота 14,3 см, діаметр дна 6,8 см, вінець — 9,5 см, корпусу — 13,8 см. Над виступами проходить лінія, що немов би відділяє тулуб від високої шийки. Петельчата

Рис. 3. Могила у кургані 5

Fig. 3. Grave in the mound No. 5

ручка розширюється до низу з 1,8 см, до 3,5 см. Горло високе, поступово звужується до верху. Вінця прямі, дещо відігнуті на зовні. Поверхня коричнева, на зламі — чорна. У тісті домішки жорстви та піску.

У ранньоскіфській час *підкурганні поховання*, за наявними на сьогодні даними, повністю переважають серед поховань західноподільської групи (Sulimirski 1936, s. 45—99; Mogylov 2013, p. 203, 204; Могилов 2020, с. 137). Грунтові могили, в порівнянні з Середнім Подніпров'ям, трапляються значно рідше (Гребеняк 1915, с. 15; Смирнова 1967, с. 229, 230). Переважна більшість середньодністровських курганів тієї доби має насип з каменю. На відміну від доскіфського часу, під ним наявна здебільшого одна центральна могила (Могилов 2020, с. 137). Інколи, як і в нашому випадку, трапляються й *бокові захоронення*. Відомі вони, наприклад, в курганах 4 цього ж некрополя (Гуцал та ін. 2010, с. 102), 1 в Шидлівцях (Sulimirski 1936, s. 75, 76), 7 біля Шутнівців (Гуцал, Гуцал, Мегей 2001, с. 18). Прямокутна форма могили теж доволі поширена серед синхронних поховальних пам'яток (Sulimirski 1936, s. 86; Гуцал та ін. 2008, с. 7, 10, 12).

У ранньоскіфській час *кремації* на Середньому Дністрі нерідко трапляються паралельно з інгумаціями, що є характерною рисою місцевого поховального обряду. Покійника могли спалювати на місці, в могилі (нерідко в дерев'яній гробниці) чи піддавати кремації на стороні, а прах приносити в могилу. Причому його як вміщували в урну, так і просто зсипали на дно гробниці, як у п'ятому Спасівському

кургані. Такі приклади відомі й під насипами 4 поблизу Тарасівки (Гуцал, Мегей 1997, с. 88), 6 в Шутнівцях (Гуцал, Гуцал, Мегей 2001, с. 18), 2 в Малинівцях (Гуцал та ін. 2004, с. 115), 11 поблизу Колодіївки (Гуцал та ін. 2006, с. 159). До того ж наведений приклад з Колодіївки демонструє ще й поєднання ритуалів, коли в одній могилі було й трупоспалення, й трупопокладення.

Аналогії поховальному інвентарю добре відомі з багатьох пам'яток скіфського часу на Середньому Дністрі. Традиційно серед нього переважає набір ліпного керамічного посуду.

Банкоподібні горщики з наліпним валиком під верхом, декорованим пальцевими зачіпками та втисненнями, з'являються ще в передскіфську добу: середньодністровські селища в Ленківцях (Мелюкова 1958, рис. 2: 1), Луці Врублівецькій

Рис. 4. Поховання-кремація на дні могили

Fig. 4. Burial-cremation at the bottom of the grave

Рис. 5. Прикраси з кургану
Fig. 5. Jewellery from the mound

Рис. 6. Черпак з кургану
Fig. 6. A ladle from the mound

(Шовкопляс 1956, табл. I: 2), Теремцях (Могилов 2011, рис. 4: 1—9), Нагорянах (Шовкопляс 1954, табл. I: 6), Непоротовому (Крушельницька 1998, рис. 53: 1—4) тощо. Проте переважаючим типом вони стають вже в ранньоскіфський час, домінуючи в комплексах келермеського етапу. Їх знахідки добре відомі як в місцевих курганах з довоєнних досліджень у Братишові, Сирватинцях, Більчі-Золотому, Івахнівцях, (Sulimirski 1936, tab. XVII: 1, 2, 10, 11, 12), так й під насипами з нових розкопок біля Перебиківців (Смирнова 1979, рис. 12: 8; 15: 5), Колодіївки (Гуцал та ін. 2005, рис. 3: 5; 2006, рис. 2: 8), Теклівки (Гуцал та ін. 2008, рис. 5: 2), Малинівців (Гуцал та ін. 2004, рис. 2: 1, 6, 7), Врублівців (Кучугура 1995, рис. 3: 1), Миньківців (Захарьев 1992, рис. 2: 1) та в інших комплексах.

Миски із загнутим всередину верхом, який може мати різне оформлення та ступінь вигнутості, теж не рідкісні на Середньому Дністрі. Генетичні корені подібних виробів скіфського часу варто шукати ще серед пізньочорнолісько-жаботинських посудин регіону, знайдених у курганах 1 в уроч. Дністровка-Лука (Смирнова 1984, рис. 11: 1), 5 і 6 в Луці Врублівецькій (Шовкопляс, Максимов 1952, табл. II: 8; IV: 2); на поселеннях Непоротове (Крушельницька 1998, рис. 8: 8), Теремці (Могилов 2011, рис. 8: 13), Нагоряни (Шовкопляс 1954, табл. 1: 10), Рудковецькому городищі (Гуцал 2000, рис. 2). Широко використовує їх населення регіону й у ранньоскіфську добу: насипи 1 й 2 біля Івахнівців, 1, 5, 6 неподалік Братишева, 2 коло Городниці (Sulimirski 1936, tab. XIV: 5, 7; XVI: 2, 3, 5, 8), 3 поблизу Долинян (Смирнова 1977, рис. 3:

2), 5 біля Перебиківців (Смирнова 1979, рис. 15: 8), 1 в Круглику (Смирнова 1968, рис. 2: 1), 3 в Теклівці (Гуцал, Гуцал, Могилов 2011, рис. 3: 6) тощо.

Черпаки теж один з найхарактерніших типів посуду раннього залізного віку на Середньому Дністрі. Втім, екземпляр зі Спасівки є вельми оригінальним, адже його чашечка виконана у вигляді *корчаги*. Зазначимо, що в Українському Правобережному Лісостепу відома традиція, коли черпакам або кружкам ранньозалізного віку надавалася форма інших великих посудин, до яких додавалася ручка. Досі були відомі такі *горщикоподібні* форми. В доскіфський час, природно, вони повторювали синхронну тюльпаноподібну форму: Рудковецьке городище (Гуцал 2000, рис. 2), Непоротове (Крушельницька 1998, рис. 13: 12), поховання 14 Бернашівського могильника (Гуцал 1996, 21). А в ранньоскіфську добу — вже банкоподібний тип: насип 8 біля Колодіївки (Гуцал та ін. 2009, рис. 27), Заліське селище на Дністрі (Ганіна 1984, рис. 3:4); курган Мала Офірна в Правобережному Подніпров'ї (Петровська 1968, рис. 6: 8).

У кургані 5 біля Спасівки та Іванківців виявлений невеликий слабопрофільований *кубок*. Зазначимо, що в поширенні кубків Середнє Подністров'я має відмінності з Лісостеповим Подніпров'ям. Так, у доскіфську добу в цих західніших пам'ятках вказаний тип столового посуду не набув такого поширення. А в ранньоскіфський час, коли на Дніпрі такі вироби ще деякий час існують, на Дністрі вони виходять з ужитку. Нечисленні предмети з регіону вирізня-

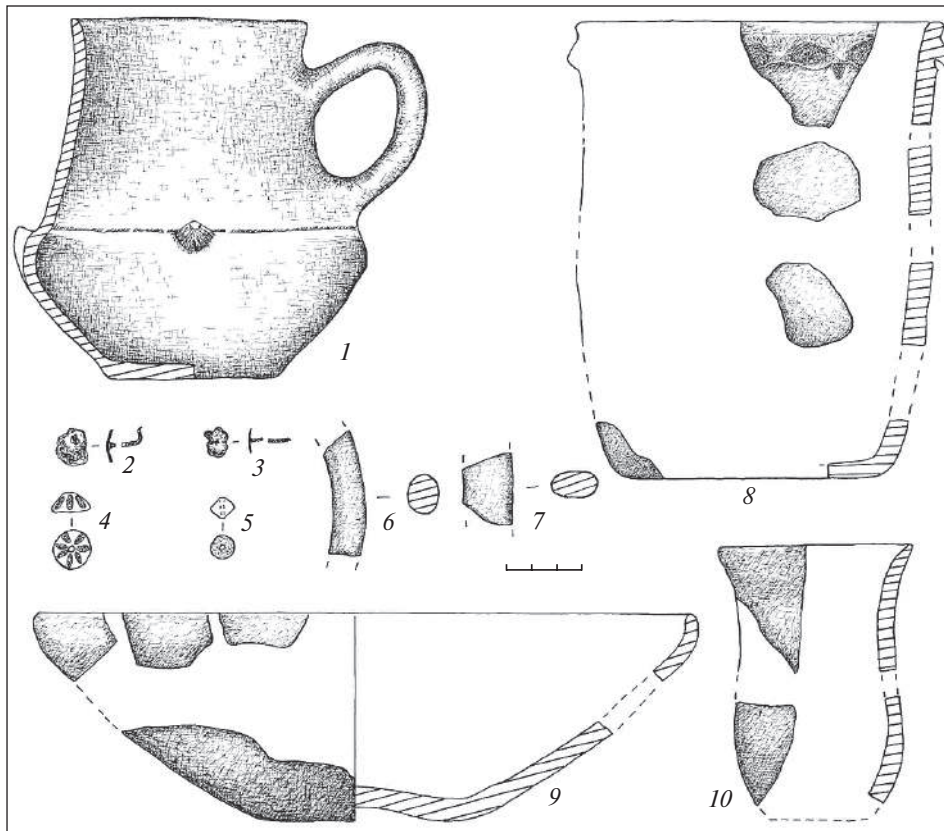

Рис. 7. Знахідки з кургану 5 в Спасівці: 1, 6–10 — кераміка; 2, 3 — бронза; 4, 5 — скло
 Fig. 7. Finds from the mound No. 5 in Spasivka: 1, 6–10 — ceramics; 2, 3 — bronze; 4, 5 — glass

ються вже значно слабшим профілюванням та втрачають характерну форму. Інколи, як і у нашому випадку, відомі мініатюрні вироби. Вони, наприклад, походять з курганів 1 в Теклівці (Гуцал, Гуцал, Могилов 2011А, рис. 2: 16), 1 описаного некрополя біля Спасівки та Іванківців (Могилов, Гуцал, Гуцал 2016, рис. 9: 4).

Грибоподібні серезжки — типовий різновид прикрас келермеського періоду в Західноподільській групі. Найчастіше вони виготовлялись з бронзи, й тільки зрідка — з коштовних металів. Виявлені такі знахідки в курганах 2 біля Братишева, 1 коло Івахнівців (Sulimirski 1936, tab.V: В, С; XII: 1, а, б), 5 поблизу Перебиківців (Смирнова 1979, рис. 17: 3), у Врублівцях (Кучугура 1995, рис. 3: 5, 6), 3 біля Сокольця (Бандрівський, Захар'єв 2002, рис. 4: 4; 6: 2); на поселенні неподалік Долинян (Смирнова 1981, рис. 10: 7).

Намисто з п'ятого Спасівського кургану також не рідке для комплексів регіону, та має аналогії з захоронень під іншими насипами цього некрополя (Могилов, Гуцал, Гуцал 2016, с. 249), могильників в Малинівцях (Гуцал та ін. 2004, с. 116), Шутнівцях (Гуцал, Гуцал, Мегей 2001, с. 17).

За наявним інвентарем, курган 5 біля сіл Спасівка та Іванківці слід відносити до **келермеської доби**: середина VII — перша половина VI ст. до н. е. Судячи з кремаційного обряду, поховання може бути визнане таким, що належить одному з місцевих аборигенів. Адже цей обряд у лісостеповому регіоні має місцеві доскіфські корені. А кочовим скіфам причорноморських степових територій того часу він не притаманний.

Скромний розмір кургану 5 вказує, що тут міг бути похований незначний член однієї з місцевих общин. Цей комплекс поступається масштабами та багатством інвентарю насипу 1, що розташовувався в центрі некрополя. А з місцевими курганами 8 та, тим паче, 9, останній з яких сягає висоти 4,5 м, він не йде ні в яке порівняння. Ті масштабні комплекси зі спаленими дерев'яними гробницями, обнесеними кам'яним валом, супровідними похованнями залежних осіб, належали, імовірно, місцевим вождям, а в останньому випадку — правителю цілого регіону в Середньому Позбруччі. Слід зазначити, що кількість курганів біля Спасівки та Іванківців замала, щоб вмістити всіх общинників, які могли жити в сусідньому посе-

ленні чи навіть декількох селищах. Це стосується й інших західноподільських некрополів, де у групах здебільшого переважає кількість курганів до одного десятку. Вірогідно, місцевих рядових общинників скіфського часу, як і у попередню добу, могли ховати у ґрунтових могильниках, про які сьогодні ще обмаль даних. Окремі з них могли бути поховані, як це відомо за результатами розкопок, й на поселеннях. Імовірно, існували й обряди, від яких до нас не доходять звичні поховальні рештки.

- Бандрівський, М., Захар'єв, В. 2002. Про один тип поховальних споруд періоду раннього заліза на Середньому Придністров'ї (за матеріалами розкопок кургану III в селі Сокилець у 1999 р.). *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*, ССXLIV, с. 545-562.
- Ганіна, О. Д. 1984. Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Залісся. *Археологія*, 47, с. 68-78.
- Гребеняк, В. 1915. Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*, СХХІІ, с. 1-28.
- Гуцал, А. Ф. 1996. Старожитності початку раннього залізного віку на Могилів-Подільщині. В: Бровко, П. П., Винокур, І. С. (ред.). *Перша Могилів-Подільська історико-краєзнавча конференція*. Могилів-Подільський, с. 20-23.
- Гуцал, А. Ф. 2000. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський Лісостеп. В: Баженов, Л. В. (ред.). *Давня і середньовічна історія України*. Кам'янець-Подільський: Науково видавничий центр Кам'янець-Подільського університету, с. 69-79.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П. 2001. Розкопки курганів скіфського часу на Кам'яниччині. В: Козак, Д. Н., Гаврилюк, Н. О. (ред.). *Археологічні відкриття в Україні 1999—2000 рр.* Київ: Інститут археології НАН України, с. 17-18.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д. 2004. Розкопки курганів епохи раннього заліза в с. Малинівці на Середньому Дністрі. В: Гаврилюк, Н. О. (ред.). *Археологічні відкриття в Україні 2002—2003 рр.*, Київ: Інститут археології НАН України, с. 114-116.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д. 2005. Кургани ранньоскіфської доби біля села Колодівка на Середньому Дністрі. В: Гаврилюк, Н. О. (ред.). *Археологічні відкриття в Україні 2003—2004 рр.* Запоріжжя: Дике Поле, с. 118-119.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д. 2006. Розкопки курганів ранньоскіфської доби біля села Колодівка у Середньому Подністров'ї. В: Гаврилюк, Н. О. (ред.). *Археологічні відкриття в Україні 2004—2005 рр.*, с. 157-159.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д. 2008. Теклівський курганний некрополь. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Т. Шевченка: Історичні науки*, 1, с. 6-23.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В. П., Могилов, О. Д., Баженов, О. Л., Болтанюк, П. А. 2009. Дослідження курганів ранньоскіфського часу в районі середньої течії р. Збруч. В: Козак, Д. Н. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2006—2007 рр.* Київ: Інститут археології НАН України, с. 91-93.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, О. Д., Болтанюк, П. А. 2010. Дослідження курганної групи Спасівка — Іван-

ківці у Позбруччі. В: Козак, Д. Н. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2009 р.* Київ; Луцьк: Інститут археології НАН України, с. 101-103.

- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, О. Д. 2011. Дослідження курганного некрополя Спасівка — Іванківці на Хмельниччині. В: Козак, Д. Н. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2009 р.* Київ; Полтава: Інститут археології НАН України, с. 93-94.
- Гуцал, А. Ф., Мегей, В. П. 1997. Дослідження курганів скіфського часу біля с. Тарасівка. В: Баженов, Л. В. (ред.). *Кам'яниччина в контексті історії Поділля*. Кам'янець-Подільський: ОІОМ, с. 85-88.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, А. Д. 2011. Курган № 3 у с. Теклівка на Среднем Днестре. В: Березуцкий, В. Д. (ред.). *Восточноевропейские древности скифской эпохи: сборник научных трудов*. Воронеж: Научная книга, с. 97-109.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, О. Д. 2011А. Теклівські кургани на Західному Поділлі. В: Посохов, С. И. (ред.). *Древности Восточной Европы. Сборник научных трудов к 90-летию Б. А. Шрамко*. Харьков: ХНУ, с. 111-124.
- Захар'єв, В. А. 1992. Дослідження археологічних пам'яток на території Дунаєвського району (1990 р.). В: Шманик, М. Д., Захар'єв, В. А. (ред.). *Археологія Дунаєвщини*. Хмельницький, с. 37-39.
- Крушельницька, Л. І. 1998. *Чорноліська культура Середнього Подністров'я (за матеріалами непоротівської групи пам'яток)*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка.
- Кучугура, Л. І. 1995. Ранньоскіфський комплекс з кургану поблизу с. Врублівці в Подністров'ї. *Археологія*, 2, с. 131-135.
- Мелюкова, А. И. 1958. Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья. *Материалы и исследования по Археологии СССР*, 64, с. 5-102.
- Могилов, О. Д. 2011. Теремці — поселення доскіфського часу на Середньому Дністрі. В: Травінський, В. В. (ред.). *Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», с. 23-31.
- Могилов, А. Д. 2020. О формировании раннескифской культуры на Среднем Днестре. *Stratum Plus*, 3, с. 129-170.
- Могилов, А. Д., Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А. 2016. Первый Спасовский курган. In: Sirbu, L. (ed.). *Culturi, Procese si Contexte in Arheologia. Volum omagial Oleg Levitski la 60 de ani*. Cisinai: Tipografia «Garamont-Studio», с. 247-267.
- Могилов, О. Д., Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А. 2016А. Курган з кам'яним валом на Західному Поділлі. *Археологія і давня історія України*, 2 (19), с. 212-230.
- Петровська, Є. О. 1968. Курган VI ст. до н. е. на Київщині. *Археологія*, XXI, с. 164-174.
- Смирнова, Г. И. 1967. Некоторые вопросы раннескифского периода на Среднем Днестре (По поводу статьи М. Душека). *Archeologické rozhledy*, XIX, s. 223-235.
- Смирнова, Г. И. 1968. Раскопки курганов у сел Круглик и Долиняны на Буковине. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 10, с. 14-27.
- Смирнова, Г. И. 1977. Курганний могильник раннескифского времени у с. Долиняны. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 18, с. 29-40.
- Смирнова, Г. И. 1979. Курганы у с. Перебыковцы — новый могильник скифской архаики на Среднем Днестре. *Труды Государственного Эрмитажа*, XX, с. 36-67.
- Смирнова, Г. И. 1981. Новые данные о поселении у с. Долиняны (по материалам раскопок 1977—

- 1978 г.). *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 22, с. 40-61.
- Смирнова, Г. И. 1984. О формировании позднечернолеской культуры на Среднем Днестре по материалам поселения Днестровка-Лука. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 25, с. 43-60.
- Шовкопляс, І. Г. 1954. Поселення ранньоскіфського часу на Середньому Дністрі. *Археологія*, IX, с. 98-104.
- Шовкопляс, І. Г. 1956. Середньодністрівська експедиція 1949—1951 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*, VI, с. 29-37.
- Шовкопляс, І. Г., Максимов, Є. В. 1952. Дослідження курганного могильника передскіфського часу на Середньому Дністрі. *Археологія*, VII, с. 89-109.
- Mogylov, O. 2013. The barrows of the West Podolian group of the Scythian period. *Mousaios*, XVIII, p. 203-214.
- Suliminski, T. 1936. *Scytowie na zachodnim Podolu*, Lwow: Nakładem Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego. *Надійшла 09.01.2021*

А. Ф. Гуцал¹, В. А. Гуцал², А. Д. Могилов³

¹ Доцент Каменець-Подольського національного університета, ORCID 0000-0003-1027-0461, gucol.anatolii@kpnu.edu.ua

² Кандидат исторических наук, заведующий Археологической лабораторией Каменець-Подольського національного університета, ORCID 0000-0002-1122-7273, dpoasukam@gmail.com

³ Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института археологии НАН Украины, ORCID 0000-0002-2400-2380, mogilovod@gmail.com

РАННЕСКИФСКИЙ КУРГАН С КРЕМАЦИЕЙ НА ЗАПАДНОМ ПОДОЛЬЕ

В раннескифское время на территории Среднего Поднестровья выделяется Западноподольская группа памятников. Большое сосредоточение комплексов известно в среднем течении р. Збруч, левого притока Днестра. Курганные группы, в частности, раскапывались возле сел Спасовка и Иванковцы Городецкого р-на Хмельницкой обл.

Курган 5, исследованный в 2010 г., был полностью распахан, и выделялся на поверхности только выходом камня, из которого была возведена его насыпь. Размеры этой овальной наброски 3,67 × 3,50 м. Наибольшие плиты располагались по периметру, формируя внешнее кольцо. С юго-востока к нему примыкала небольшая выкладка из булыжников размерами 1,77 × 0,84 м, которая представляла собой место разрушенного бокового погребения.

Могильная яма, обнаруженная под слоем камня, была в длину 2,7 м, ширину 2,37 м, глубину 0,6 м. В древности она, вероятно, имела деревянное перекрытие. Погребение оказалось ограбленным, но многие вещи уцелели. Здесь найдены остатки погребения-кремации, осуществленного на стороне. Пережженные кости лежали кучкой диаметром 0,25 м. Захоронение сопровождалось стеклянными бусами, серьгами из бронзы, а также лепным черпаком. В слое камней кургана, кроме этого, найдены части горшка, миски, черпаков, небольшого кубка.

Погребальный обряд кургана, в частности наличие каменной насыпи, большой центральной и дополнительной боковой гробниц, тип могилы имеют аналогии в погребальных памятниках Западноподольской группы. В этих древностях известен и обряд сожжения покойника, который существует наряду с обычаем ингумаций.

По инвентарю, курган может быть отнесен к раннескифскому времени, и датирован келермесским этапом (середина VII — первая половина VI в. до н. е.). Судя по обряду кремации, здесь был погребен аборигенный лесостепной житель. Скромные размеры кургана, позволяют видеть в нем простого общинника одного из окрестных поселений.

К л ю ч е в ы е с л о в а: курган, погребение, кремация, скифское время, Западноподольская группа памятников, посуда, украшения.

Anatoliy F. Hutsal¹, Vitaliy A. Hutsal², Oleksandr D. Mogylov³

¹ Associate Professor, Kamianets-Podilskyi National University, ORCID 0000-0003-1027-0461, gucol.anatolii@kpnu.edu.ua

² PhD, Head of the Archaeological Laboratory, Kamianets-Podilskyi National University, ORCID 0000-0002-1122-7273, dpoasukam@gmail.com

³ PhD, Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, ORCID 0000-0002-2400-2380, mogilovod@gmail.com

EARLY SCYTHIAN BARROW WITH CREMATION ON THE WESTERN PODILLYA

In the early Scythian time, the Western Podillia group of monuments was distinguished on the territory of the Middle Dniester. A large cluster of complexes stands out in the middle course of the Zbruch River, the left tributary of the Dniester. Barrow groups, in particular, were excavated near Spasivka and Ivankivtsi villages, Horodok district, Khmelnytskyi Region.

Barrow No. 5, explored in 2010, was completely plowed up and was distinguished on the surface only by the stone outcropping of which its barrow mound was made. The dimensions of this oval mound are 3,67 × 3,50 m. The largest slabs were located along the perimeter, forming an outer ring. From the south-east it was adjoined with a small display of cobblestones measuring 1,77 × 0,84 m, which was the place of a destroyed side burial.

The burial pit, discovered under a layer of stone, was 2,7 m long, 2,37 m wide, 0,6 m deep. In ancient times, it probably had a wooden overlapping. The burial turned out to be robbed, but many things survived. The remains of a burial-cremation carried out on the side were found here. The burnt bones laid in a heap of 0,25 m in diameter. The burial was accompanied

by glass beads, bronze earrings, and a handmade ladle. In addition, parts of a pot, a bowl, ladles, and a small cup were found in the layer of barrow stones.

The burial rite of the barrow, in particular the presence of a stone barrow mound, a large central and additional side tombs, a type of grave have analogies in the burial monuments of the Western Podillia group. In these antiquities, the rite of burning the dead is also known, which exists along with the custom of inhumations.

According to the inventory, the mound can be attributed to the Early Scythian time, and is dated by the Kelermes stage (mid-VII — first half of the VI c. BC). Judging by the cremation rite, a local aboriginal forest-steppe inhabitant was buried here. The modest sizes of the mound make it possible to see in him a simple community member of one of the surrounding settlements.

Key words: barrow, burial, cremation, Scythian time, Western Podillia group, dishes, jewelry.

References

- Bandrivskiy, M., Zakhar'iev, V. 2002. Pro odyń typ pokhovalnykh sporud periodu rannoho zaliza na Serednomu Prydnistrov'i (Za materialamy rozkopok kurhanu III v seli Sokilets u 1999 r.). *Zapysky naukovooho tovarystva imeni T. Shevchenka*, CCXLIV, p. 545-562.
- Hanina, O. D. 1984. Poselennia rannoskifskoi doby poblyzu s. Zalissia. *Arheologia*, 47, p. 68-78.
- Hrebeniak, V. 1915. Novi arkeolohichni znakhidky na terytorii Skhidnoi Halychyny. *Zapysky naukovooho tovarystva imeni T. Shevchenka*, CXXII, p. 1-28.
- Hutsal, A. F. 1996. Starozhytnosti pochatku rannoho zaliznogo viku na Mohyliv-Podilshchyni. In: Brovko, P. P., Vynokur, I. S. (ed.). *Persha Mohyliv-Podilska istoriko-kraieznavcha konferentsiia*. Mohyliv-Podilskiy, p. 20-23.
- Hutsal, A. F. 2000. Rudkovetske horodyshe i pershyi pokhid skifiv u Prydnistrovskiy Lisostep. In: Bazhenov, L. V. (ed.). *Davnia i serednovichna istoriia Ukrainy*. Kam'ianets-Podilskiy: Naukovo vydavnychiy tsentr Kam'ianets-Podilskoho universytetu, p. 69-79.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P. 2001. Rozkopky kurhaniv skifskoho chasu na Kam'ianechchyni. In: Kozak, D. N., Gavryliuk, N. O. (ed.). *Arkeolohichni vidkryttia v Ukraini 1999-2000 rr.* Kyiv: Instytut arkeolohii NAN Ukrainy, p. 17-18.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D. 2004. Rozkopky kurhaniv epokhy rannoho zaliza v s. Malynivtsi na Serednomu Dnistri. In: Gavryliuk, N. O. (ed.). *Arkeolohichni vidkryttia v Ukraini 2002-2003rr.*, Kyiv: Instytut arkeolohii NAN Ukrainy, p. 114-116.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D. 2005. Kurhany rannoskifskoi doby bilia sela Kolodiivka na Serednomu Dnistri. In: Gavryliuk, N. O. (ed.). *Arkeolohichni vidkryttia v Ukraini 2003-2004 rr.* Zaporizhzhia: Dyke Pole, p. 118-119.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D. 2006. Rozkopky kurhaniv rannoskifskoi doby bilia sela Kolodiivka u Serednomu Podnistrovi. In: Gavryliuk, N. O. (ed.). *Arkeolohichni vidkryttia v Ukraini 2004-2005 rr.*, p. 157-159.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D. 2008. Teklivskiy kurhannyi nekropol. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohienka: Istorychni nauky*, 1, p. 6-23.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2009. Doslidzhennia kurhaniv rannoskifskoho chasu v raioni serednoi techii r. Zbruch. In: Kozak, D. N. (ed.). *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini 2006-2007 rr.* Kyiv: Instytut arkeolohii NAN Ukrainy, p. 91-93.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2010. Doslidzhennia kurhannoi hrupy Spasivka - Ivankivtsi u Pozbruchchi. In: Kozak, D. N. (ed.). *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009 r.* Kyiv; Lutsk: Instytut arkeolohii NAN Ukrainy, p. 101-103.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D. 2011. Doslidzhennia kurhannoho nekropolia Spasivka - Ivankivtsi na Khmelnychchyni. In: Kozak, D. N. (ed.). *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009 r.* Kyiv; Poltava: Instytut arkeolohii NAN Ukrainy, p. 93-94.
- Hutsal, A. F., Mehei, V. P. 1997. Doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu bilia s. Tarasivka. In: Bazhenov, L. V. (ed.). *Kamianechchyna v konteksti istorii Podillia*. Kam'ianets-Podilskiy: OIUM, p. 85-88.
- Gutsal, A. F., Gutsal, V. A., Mogilov, A. D. 2011. Kurgan 3 u s. Teklivka na Srednem Dnestre. In: Berezutskiy, V. D. (ed.). *Vostochnoyevropeyskiye drevnosti skifskoy epokhi: sbornik nauchnykh trudov*. Voronezh: Nauchnaya kniga, p. 97-109.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D. 2011A. Teklivski kurhany na Zakhidnomu Podilli. In: Posokhov, S. Y. (ed.). *Drevnosty Vostochnoi Evropy. Sbornik nauchnykh trudov k 90-letiyu B. A. Shramko*. Kharkov: KhNU, p. 111-124.
- Zakhariev, V. A. 1992. Doslidzhennia arkeolohichnykh pam'iatok na terytorii Dunaievetskoho raionu (1990 r.). In: Shmaenyk, M. D., Zakhariev, V. A. (ed.). *Arkeolohiia Dunaievechyny*. Khmelnytskyi, p. 37-39.
- Krushelnyska, L. I. 1998. *Chornoliska kultura Serednoho Podnistrovia (za materialamy neporotivskoi hrupy pamiatok)*. Lviv: Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka.
- Kuchuhura, L. I. 1995. Rannoskifskiy kompleks z kurhanu poblyzu s. Vrublivtsi v Podnistrov'i. *Arheologia*, 2, p. 131-135.
- Melyukova, A. I. 1958. Pamyatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrovia. *Materialy i issledovaniya po Arkeologii SSSR*, 64, p. 5-102.
- Mohylov, O. D. 2011. Teremtsi - poselennia doskifskoho chasu na Serednomu Dnistri. In: Travinskyy, V. V. (ed.). *Arkeolohiia i fortyfikatsiia Serednoho Podnistrovia*. Kamianets-Podilskiy: PP Medobory-2006, p. 23-31.
- Mogilov, A. D. 2020. O formirovanii rannoskifskoy kultury na Crednem Dnestre. *Stratum Plus*, 3, p. 129-170.
- Mogilov, A. D., Gutsal, A. F., Gutsal, V. A. 2016. Pervyy Spasovskiy kurgan. In: Sirbu, L. (ed.). *Culturi, Procese si Contexte in Arheologia. Volum omagial Oleg Levitski la 60 de ani*. Cisinau: Tipografia Garamont-Studio, p. 247-267.

- Mohylov, O. D., Hutsal, A. F., Hutsal, V. A. 2016A. Kurhan z kamianym valom na Zakhidnomu Podilli. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (19), p. 212-230.
- Petrovska, Ye. O. 1968. Kurhan VI st. do n.e. na Kyivshchyni. *Arheologia*, XXI, p. 164-174.
- Smirnova, G. I. 1967. Nekotoryye voprosy ranneskifskogo perioda na Srednem Dnestre (Po povodu stati M. Dusheka). *Archeologické rozhledy*, XIX, p. 223-235.
- Smirnova, G. I. 1968. Raskopki kurganov u sel Kruglik i Dolinyany na Bukovine. *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 10, p. 14- 27.
- Smirnova, G. I. 1977. Kurgannyi mogilnik ranneskifskogo vremeni u s. Dolinyany. *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 18, p. 29-40.
- Smirnova, G. I. 1979. Kurgany u s. Perebykovtsy - novyyi mogilnik skifskoy arkhaiiki na Srednem Dnestre. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, XX, p. 36-67.
- Smirnova, G. I. 1981. Novyye dannyye o poselenii u s. Dolinyany (po materialam raskopok 1977-1978 gg.). *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 22, p. 40-61.
- Smirnova, G. I. 1984. O formirovanii pozdnechernolesskoy kultury na Srednem Dnestre po materialam poseleniya Dnestrovka-Luka. *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 25, p. 43-60.
- Shovkopliias, I. H. 1954. Poselennia rannoskifskoho chasu na Serednomu Dnistri. *Arheologia*, IX, p. 98-104.
- Shovkopliias, I. H. 1956. Serednodnistrovska ekspedytsiia 1949-1951 rr. *Arkheolohichni pamiatky URSR*, VI, p. 29-37.
- Shovkopliias, I. H. Maksymov, Ye. V. 1952. Doslidzhennia kurhannoho mohylnyka peredskifskoho chasu na Serednomu Dnistri. *Arheologia*, VII, p. 89-109.
- Mogylov, O. 2013. The barrows of the West Podolian group of the Scythian period. *Mousaios*, XVIII, p. 203-214.
- Sulimirski, T. 1936. *Scytowie na zachodniem Podolu*, Lwow: Nakładem Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego.